

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13733916>

IQTISODIY IMKONIYATLARNI YUZAGA CHIQRISHDA EHTIYOJLARNING O'RNI

Saporboyev Doniyor Yusuf o'g'li

Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrası stajor-o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga chiqarishda ehtiyojlarni o'rni, ularning mazmuni va ularni turlaridan foydalanishni ahamiyati hamda o'ziga xos xususiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar. Imkoniyat, iqtisodiy imkoniyat, iqtisodiyot, resurs, iqtisodiy faoliyat, ehtiyoj, tovar.

Аннотация. В данной статье освещается роль потребностей, их содержание и важность использования их видов и особенностей в создании экономических возможностей.

Ключевые слова. Возможность, экономическая возможность, экономика, ресурс, экономическая деятельность, потребность, товар.

Abstract. This article highlights the role of needs, their content and the importance of using their types and specific features in the creation of economic opportunities.

Key words. Opportunity, economic opportunity, economy, resource, economic activity, need, commodity.

KIRISH

Ma'lumki, jamiyatda kishi ehtiyojini qondirish uchun iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga chiqarish zarur bo'ladi. Iqtisodiy imkoniyat mamlakatning iqtisodiy salohiyati va qudratini belgilaydi. Iqtisodiy imkoniyat deganda mavjud zaruratni haqiqatga aylantirish, ya'ni tovarlar, xizmatlar va boshqa nomoddiy qadriyatlarga bo'lgan favqulodda ehtiyojlarni qondirish uchun moddiy va nomoddiy shartlar yig'indisidir. Jamiyatning iqtisodiy imkoniyatlari va ehtiyojlari bir-biriga bog'liqdir. Chunki, har qanday iqtisodiy tizimni rivojlantirishning yakuniy maqsadi jamiyat ehtiyojlarini qondirishdir. Bunga tovarlar va xizmatlarni iste'mol qilish, korxonada ixtiyorida bo'lgan resurslarni sarf qilish bilan bog'liq ishlab chiqarish jarayoni kiradi. Ehtiyojlarni qondirish iqtisodiyotdagi eng muhim inson bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qaratiladi.

Insonning normal hayotiy faoliyati, yaxlit, dinamik va o'z-o'zini tartibga soluvchi biologik tizimni ifodalovchi ijtimoiy mavjudot sifatida qaraladi. U bevosita biologik, psixologik va ma'naviy ehtiyojlar to'plami bilan ta'minlanadi. Mazkur ehtiyojlarni qondirish inson o'sishi, rivojlanishi va atrof-muhit bilan uyg'unligini belgilaydi. Insonning hayotiy faoliyati vaqt va makonda atrof-muhit sharoitida inson hayotini qo'llab-quvvatlash omillarga bog'liq bo'ladi. Inson ehtiyojlari - insonning yashashi va kamol topishi uchun zarur bo'lgan barcha moddiy va nomoddiy buyumlarga bo'lgan xohish va istaklaridir [1]. Inson ehtiyoji shaxs yoki kishi ehtiyoji sifatida iqtisodiy qonuniyatlarga asoslanadi. Iqtisodiy rivojlanish muammolari resurslarni sarflash bilan bog'liq quyidagi iqtisodiy qonuniyatlarga asoslanadi:

- ehtiyojlarning cheksizligi va yaroqsizligi;
- tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish uchun zarur resurslarning cheklanganligi yoki kam uchrashi.

Iqtisodiy imkoniyatlarni qondirish asosida ehtiyojlar va ulardan samarali foydalanish yotadi. Bu holatda ehtiyojlarni qondiradigan vositalar tovarlar sifatida talqin qilinadi va resurs bo'lib namoyon bo'ladi. Resurslar iqtisodiy yoki cheklangan

tovarlarni ishlab chiqarish uchun qo'llaniladigan omillar bo'lib hisoblanadi. Kishini ehtiyoji cheksiz va resurslar kam bo'lganligi sababli barcha ehtiyojlarni qondirib bo'lmaydi. Jamiyat cheklangan iqtisodiy resurslar sharoitida ehtiyojlarni yuqori darajada qondirish uchun tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarishni tanlashi lozim. Bunday holatda iqtisodiyotni oqilona boshqarish muammosi mavjud bo'lib, ularni iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga chiqarish orqali hal qilish mumkin bo'ladi.

Iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish uchun iqtisodiy faoliyat amalga oshiriladi. Iqtisodiy faoliyatning maqsadi insonning iqtisodiy ehtiyojlarini qondirishdir. Ushbu imkoniyatlar orqali iqtisodiy ehtiyojlar qondirilib, uning asosiy yo'nalishi sifatida moddiy va ma'naviy tovarlarni iste'mol qilish kabilardan iborat bo'ladi. Bu holatda moddiy noz-ne'matlarni iste'mol qilish uchun kishilar iqtisodiy tizim sharoitida mehnat qilib, uni qo'llab-quvvatlaydilar. Ehtiyojlarni qondirish iqtisodiyotda ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun rag'bat sifatida qaraladi. Buning uchun iste'mol qilingan mahsulotlar o'rniga yangi mahsulotlarni yaratish lozim bo'ladi. Qondirilgan ehtiyoj esa zarur bo'lgan talablarni keltirib chiqaradi.

Iqtisodiy ehtiyojlar shaxs, ijtimoiy guruh, korxonalar yoki jamiyatning hayoti va rivojlanishini ta'minlash uchun obyektiv zarur bo'lgan narsaning yetishmasligini anglatadi. Iqtisodiyotda ehtiyojlar faol iqtisodiy faoliyatning ichki harakatlantiruvchilari sifatida namoyon bo'ladi [2]. Shunga asosan, iqtisodiy imkoniyatlardan foydalanish asosida kishining ehtiyojlari ko'payib boradi. Ular ehtiyojlarning oshishi iqtisodiy imkoniyatlardan ustun turib, haqiqiy iste'mol hajmi va turli xilligi bilan o'zaro mos kelmaydi. Shunga asosan, jamiyatning iqtisodiy ehtiyojlari cheksiz bo'lib, iqtisodiy resurslar cheklangan bo'ladi. Ammo, bu ishlab chiqarish jarayonini rag'batlantiruvchi qarama-qarshi holat bo'lib, u orqali jamiyat rivojlanadi, ehtiyojlar tarkibi o'zgaradi va bu holat bevosita aholining daromad darajasiga bog'liq bo'ladi. Ijtimoiy ehtiyojlar darajasini aks ettiruvchi talab miqdori xaridorlar daromadlari, ya'ni ularning xarid qobiliyati bilan chegaralanadi [3].

Ehtiyojlarning tuzilishi moddiy va ma'naviy ehtiyojlar hamda iste'mol qilinadigan tovarlar va xizmatlar hajmi o'rtasidagi bog'liqlik bilan belgilanadi.

Iqtisodiy ehtiyojlar ishlab chiqarish, almashinuv va iste'mol bilan bog'liq bo'ladi hamda ularning xilma-xil turlariga ajratiladi. Maslou ehtiyojlar tarkibida ehtiyojlar piramidasi shaklidagi quyidagi guruhlarni ajratib ko'rsatadi:

- fiziologik ehtiyojlar (ovqatlanish va kiyim-kechak kiyish);
- ekzistensial ehtiyojlar (xavfsizlik, kelajakka ishonch, yashash sharoitlari barqarorligi va boshqalar);
- ijtimoiy aloqalarga bo'lgan ehtiyoj (aloqa va do'stlik);
- nufuzli ehtiyojlar (rasmiy o'sish va tan olish);
- ijodiy ehtiyojlar (o'z-o'zini anglash).

Aniqroq qilib aytganda, mazkur tasnif asosida ehtiyojlar quyidagi guruhlariga ajratiladi (1-rasm).

1-rasm. Ehtiyojlarni tasnifi va guruhlanishi

Iqtisodiy imkoniyatlarni yuzaga chiqarishda ehtiyojlar pastki yoki fiziologik turidan yuqori yoki ijtimoiy turigacha rivojlanib borib, ular iqtisodiy hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Ehtiyojlarning tarkibi umumiy aholining daromad darajasi va uning alohida guruhlariga bog'liq bo'ladi. Ehtiyojlarni qondirish iqtisodiy manfaat

uchun muhim yo'nalish bo'lib hisoblanadi. Iqtisodiy manfaatlar - kishilarning ehtiyojlarini qondirish istagiga asoslangan iqtisodiy faoliyatni obyektiv rag'batlantirishdir [4].

Ehtiyojlarning ortib borishi Engel qonuni bilan izohlanadi. Ushbu qonunga ko'ra, kishi daromadlarini o'sishi bilan ularning oziq-ovqat sotib olishga ketadigan ulushi kamayib, boshqa tovarlarni sotib olishga sarflanadigan qismi ko'payadi. Shu bois, ushbu qonunga muvofiq, sotib olingan tovarlar va xizmatlar turi hamda iste'molchining daromad darajasi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik mavjud bo'ladi. Ehtiyojlarni qondirish mavjud muammo sifatida amaliy ahamiyatga ega. Ushbu muammolarni hal qilish uchun tegishli chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur bo'ladi. Ya'ni, unga ko'ra, ehtiyojlarni ijtimoiy-iqtisodiy tahlil qilish va davlat iqtisodiy siyosati mezonini aniqlash uchun moddiy tovarlarni iste'mol qilishning oqilona me'yorlari ilmiy ishlab chiqiladi. Biroq, biznesni tashkil qilishda xaridorlarning tovarlar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyoji holati, darajasi va dinamikasi to'g'risida aniq ma'lumotga ega bo'lish talab qilinadi.

XULOSA

Xulosa shuki, kishini hozirgi va kelajakdagi ehtiyojlarini hisoblab borish va ularni prognoz qilib borish lozim. Ehtiyojning mavjudligi va uning qondirilishi orqali kishiga zarur biror-bir narsaning etishmasligi his qilinadi va turli vaziyat omillariga qarab o'zgarib boradi. Bu esa jamiyat va davlatning iqtisodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga imkon beradi. Natijada, ehtiyojlarning yuksalishi orqali mamlakatning iqtisodiy salohiyati va qudrati ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shodmonov Sh.Sh., G‘afurov U.V., Minavarova G.T., Xalilov M.Sh. “Iqtisodiyot nazariyasi” fanidan ta’lim texnologiyasi. Uslubiy qo‘llanma “Iqtisodiy ta’limda o‘qitish texnologiyalari” seriyasidan. - T.: TDIU, 2010. - 24 b.
2. Янова В.В. Экономика. Курс лекций: Учебное пособие для вузов. – М.: Издательство “Экзамен”, 2005. - с. 45.
3. Журухин Г.И. и др. Экономика. Учебник для студентов неэкономических профилизованных факультетов. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2016. - с. 11.
4. Сидоров В.А., Кузнецова Е.Л., Болик А.В. Общая экономическая теория. Учебник для студентов высших учебных заведений [Электронный ресурс]: - Майкоп: ООО «ЭЛИТ», 2017. - с. 24.